Werk

Label: Article

Jahr: 1929

PURL: https://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?31311028X_0058|log11

Kontakt/Contact

Digizeitschriften e.V.
SUB Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen

info@digizeitschriften.de

O půdorysu meze vlastního stínu na serpentině, osvětlené paprsky rovnoběžnými.

Napsal Dr. *Josef Klíma.*

Serpentina, neb šroubová rourovitá plocha, vytvoří se co obalová plocha plochy kulové o konstantním poloměru r, jejíž střed S pohybuje se po šroubovici $š$, která budiž na rotač. ploše válcové o ose o, kolmé k půdorysně, o poloměru a, a jejíž redukovaná výška budiž v^0. V obr. 1 vyznačeny jen půdorysy útvarů těch a šroubovice $š$ buď pravotočivá. Charakteristikou na libovolné poloze plochy kulové je hlavní kružnice k, jejíž rovina je kolma k tečně, sestrojené v jejím středu k šroubovici $š$. Ježto všechny tečny šroubovice $š$ jsou stejně skloněny k půdorysně o úhel α ($tg\,\alpha = v^0/a$), budou též půdorysy všech charakteristik k shodné elipsy, jichž hlavní poloosa $= r$ a vedlejší poloosa $= r \sin \alpha$. Serpentinu možno si tedy též mysliti vytvořenu šroubovým pohybem kružnice k. Abychom určili body meze vlastního stínu na určité poloze charakteristiky k, sestrojíme mez vlastního stínu příslušné plochy kulové a její průsečíky s k jsou dva body meze vlastního stínu serpentiny. Mez vlastního stínu na ploše kulové je hlavní kružnice l, jejíž rovina je kolma k paprsku s. Průsečíky A, ^1A kružnic k a l jsou dva diametrálně protilehlé body charakteristiky k a proto tečny v nich k charakteristice jsou rovnoběžny a mají tudíž společný pól.[1]) Sestrojíme-li tedy pól P světelných paprsků tím, že určíme vržený stín V' bodu V osy o, který je nad půdorysnou ve vzdál. v^0 a tento otočíme o 90^0 ve smyslu otáčení šroubovice $š$, musí půdorysy A_1 a $^1A_1$ bodů meze vlastního stínu býti na průměru elipsy k_1, jdoucí pólem P.[2]) Dá se nyní snadno dokázati, že půdorys meze je cissoidou elipsy a kružnice pro pól P. Mysleme si tvořící plochu kulovou posunutu rovnoběžně tak, až její

[1]) Rohn-Papperitz: „Lehrbuch der darst. Geometrie", II. díl str. 144.

[2]) Tamtéž neb pojednání od Ch. Hanocq: „Sur la separatrice d'ombre et de lumière dans le serpentine" v Annales de la Société scientifique de Bruxelles XXVII (3), rok 1902—1903, II. díl. Pojednání to nebylo mi přístupné, ale v referátě o tomto v „Revue semestrielle des publications mathématiques", sv. XII, roč. 1903, str. 19, praví se, že dokázán tam násl. theorém: Průměry tvořící koule, jichž koncové body náležejí mezi vlastního stínu j sou površkami konoidu, majícího za rovinu řídící rovinu kolmou k svět. paprsku, za řídící přímku svislou přímku (v našem obraze je to vertikála bodem P) a za řídící křivku šroubovici $š$, jíž probíhá střed, tvořící plochy kulové.

střed je v pólu P a sestrojme půdorys m_1 její meze vlastního stínu. Označíme-li průsečíky spojnice $\overline{P^1A_1A_1}$ s elipsou m_1 R a ^1R a s kružnicí $š_1$ označený S_1, tu je patrně $\overline{S_1A_1} = \overline{PR}$ a $\overline{S_1{}^1A_1} = \overline{P^1R}$. Dostáváme tedy:

„*Půdorys meze vlastního stínu na serpentině, o ose kolmé k půdorysně, je cissoidou kružnice $š_1$, půdorysu to zákl. šroubovice a elipsy m_1, půdorysu to meze vlast. stínu shodné plochy kulové s tvořicí, jež má střed ve světelném pólu P, pro střed této elipsy co pólu.*“

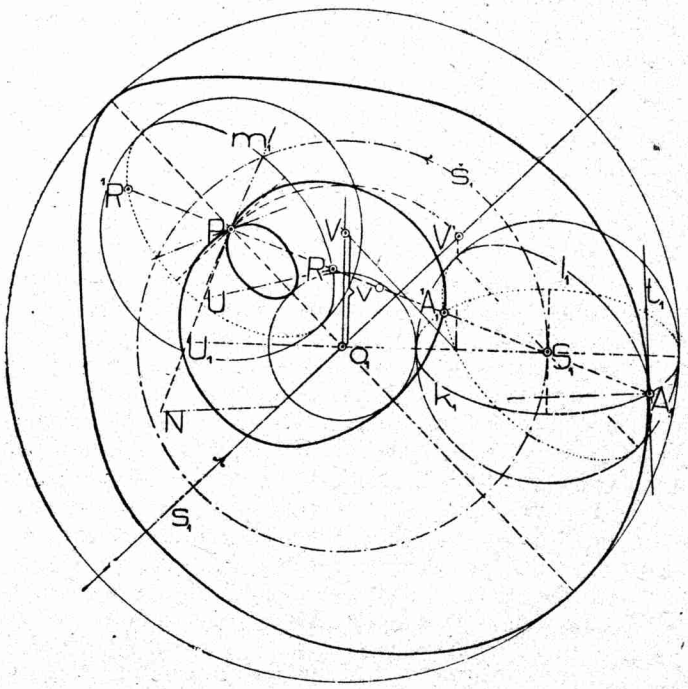

Obr. 1.

Cissoida ta je stupně *osmého*, je souměrna podle osy $\overline{Po_1}$, v bodě P a má čtyřnásobný bod, a tečny v něm procházejí průsečíky kružnice $š_1$ a elipsy m_1, z nichž dvě jsou v našem případě reálné a dvě imaginární. Křivka ta má úběžné body elipsy m_1 za samodot. dvojné body a tečny v nich splývají s asymptotami elipsy m_1 a stejně má imag. brody kruhové za samodot. body dvojné a tečný v nich jsou minimální přímky, jdoucí středem o_1 je to tedy křivka *bicirkulární* a bod o_1 je jejím význačným ohniskem. Křivka ta v našem případě skládá se ze dvou částí. Vnitřní se podobá Paskalově závitnici (tato by vznikla, kdyby m_1 byla kružnicí a pól P byl na $š_1$), a vnější tvaru oválového.

Na základě toho, že půdorysem meze vlastního stínu je cissoida elipsy m_1 a kružnice $š_1$ pro pól P, můžeme snadno sestrojiti tečnu v obecném jejím bodě, na př. A_1 tím, že polární subnormála cissoidy = součtu polárních subnormál křivek základních m_1 a $š_1$. Tak v obr. 1 sestrojena normála $\overline{A_1N}$ ($\overline{PN} = \overline{PU} + \overline{PU_1}$), kde $\overline{UR}$ a $\overline{U_1A_1}$ jsou normály elipsy m_1 a kružnice $š_1$. Stejně bychom mohli určiti střed křivosti v bodě A_1, jak ukázáno třeba ve spise Wieleitnerově „Spezielle ebene Kurven" str. 4 neb ve Wienerově „Lehrbuch der darstellenden Geometrie", II. díl, str. 225.

Zvláštní případy: 1. Kdyby redukovaná výška $v^0 = 0$, přešla by serpentina v *annuloid*, pól P splyne se středem o_1 a dostaneme známý výsledek, že půdorys meze vlastního stínu annuloidu o ose kolmé k půdorysně, je cissoida elipsy a soustředné s ní kružnice pro pól ve společném jich středu, jež je tu též konchoidou elipsy.

2. Křivka, jež je půdorysem meze vlastního stínu serpentiny, *rozpadne se v elipsu* m_1 *a bicirkulární křivku* 6^0, když pól P světelných paprsků padne na kružnici $š_1$, t. j. když sklon světelných paprsků = sklonu tečen šroubovice $š$. Ježto střed o_1 kružnice $š_1$ je na hlavní ose elipsy m_1, je nemožné, by kružnice $š_1$ indukovala v P touž involuci, jako je involuce sdruž. průměrů elipsy m_1 a proto cissoida ta nemůže se rozpadnouti ve dvě kvartiky.

3. V případě, že *paprsek s je rovnoběžný s půdorysnou*, nelze užíti naší konstrukce, ježto elipsa m_1 přejde v úsečku a pól P paprsku s je úběžným bodem kolmice k s_1. I možno tu půdorys meze, jenž je též půdorysem nárysného obrysu, je-li s kolmo k nárysně, sestrojiti následovně (obr. 2). Na každé charakteristice k, o středu S, jsou dva body meze A, ^1A, jichž půdorysy jsou na průměru elipsy k_1 kolmém k půdorysu s_1 paprsku. Bychom nemuseli elipsu k_1 otáčeti kol středu o_1, možno též konstrukci bodů A, ^1A, prováděti následovně. Sestrojme elipsu u_1 o středu o_1, jejíž hlavní osa je kolma k s_1 a jež je shodna s půdorysem charakteristiky (hlavní poloosa $= r$ a vedlejší $= r \sin \alpha = \frac{rv^0}{\sqrt{a^2 + v^{02}}}$). Označíme-li průsečíky spojnice $\overline{o_1S_1}$ s elipsou u_1, U resp. ^1U, tu patrně poloměry $\overline{o_1U} = \overline{o_1{}^1U} = \overline{S_1A_1} = \overline{S_1{}^1A_1}$, ježto svírají s hlavními osami shodných elips u_1 a k_1 týž úhel. I dostaneme půdorys nárysného obrysu tím, že středem o_1 sestrojíme libovolný paprsek $\overline{o_1S_1}$ a na přímku jdoucí průsečíkem jeho S_1 s kružnicí $š_1$ kolmo k s_1, naneseme poloprůměr o_1U elipsy u_1 od průsečíku S_1 na obě strany. Křivka takto odvozená skládá se ze dvou částí souměrných podle s_1 tvarů srdcových, jež mají společnou osu souměrnosti $\perp s_1$.[3]) Z této konstrukce křivky určí se

[3]) Je-li poloměr šroubovice $š$ opět a a poloměr koule tvořící r a reduk. výška šroubovice $š$ označena v^0, je rovnice křivky té, když $x \equiv o_1{}^1S$ a $y \equiv s_1$:

$$(v^{02} + y^2)^2 (x^2 + y^2 - a^2)^2 - 2r^2 v^{02} (x^2 - y^2 + a^2)(v^{02} + y^2) + r^4 v^{04} = 0,$$

křivka stupně *osmého* a sice *bicirkulární*.

snadno body její R, ^1R, ^2R, ^3R, v nichž tečny jsou kolmy k s_1 a jež odpovídají vrcholům vedlejší osy elipsy u_1. Lze též určiti dvojné body X, ^1X křivky, jež jsou průsečíky obou částí na ose s_1. Kdybychom totiž při naší konstrukci elipsu u_1 nahradili kružnicí ω opsanou nad poloměrem $\overline{o_1{}^1S} \perp s_1$ co průměrem, tu bod M, který sestrojíme podobně jako bod $^1A_1$ tím, že přeneseme $\overline{MT} = \overline{o_1Q}$ a $\overline{MT} \perp s_1$, padne na přímku s_1, jak plyne se shodnosti trojúhelníků

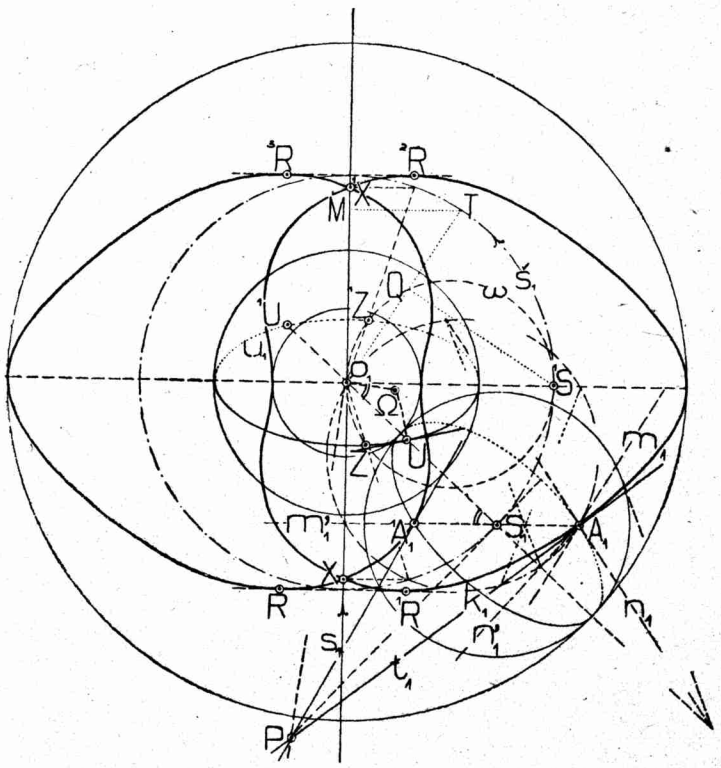

Obr. 2.

$o_1{}^1SQ$ a $o_1{}^1TM$. Abychom tedy určili body X a ^1X na s_1, v nichž se protínají obě části, stačí určiti body odpovídající průsečíkům Z, ^1Z kružnice $š_1$ s kružnicí ω.

Tečnu k této křivce lze v bodě A_1 sestrojiti dvojím způsobem.

1. Podle theorému Dupinova možno v bodě tom určiti dva páry konjugovaných tečen, jež určují involuci, která v bodě A_1 je eliptickou, a hledaná tečna je pak sdruženou přímkou v této involuci k směru s_1. Jeden pár involuce té je tečna m k šroubovici jdoucí bodem A ($m_1 \perp \overline{o_1A_1}$) a sdružená tečna m' je spádová přímka v pří-

slušné rovině tečné, jež je rovnoběžná s paprskem s a tedy $m' \perp s_1$. Druhý pár sdruž. tečen je tečna n k charakteristice k a směr n' povrchových přímek opsané plochy válcové serpentině podle k a je patrně $n' \perp \overline{o_1 S_1}$. Sdruž. přímku k směru s, tečnu to t ke křivce, sestrojíme nejlépe užitím kružnice opsané nad $\overline{o_1 S_1}$ jako průměrem.

2. Možno odvoditi tečnu tu též na základě konstrukce bodů této křivky. Přihlédněme blíže k vztahu, jenž je mezi body elipsy u_1 a body křivky. Kružnici opsané nad $\overline{OS}$ (obr. 3) jako průměrem

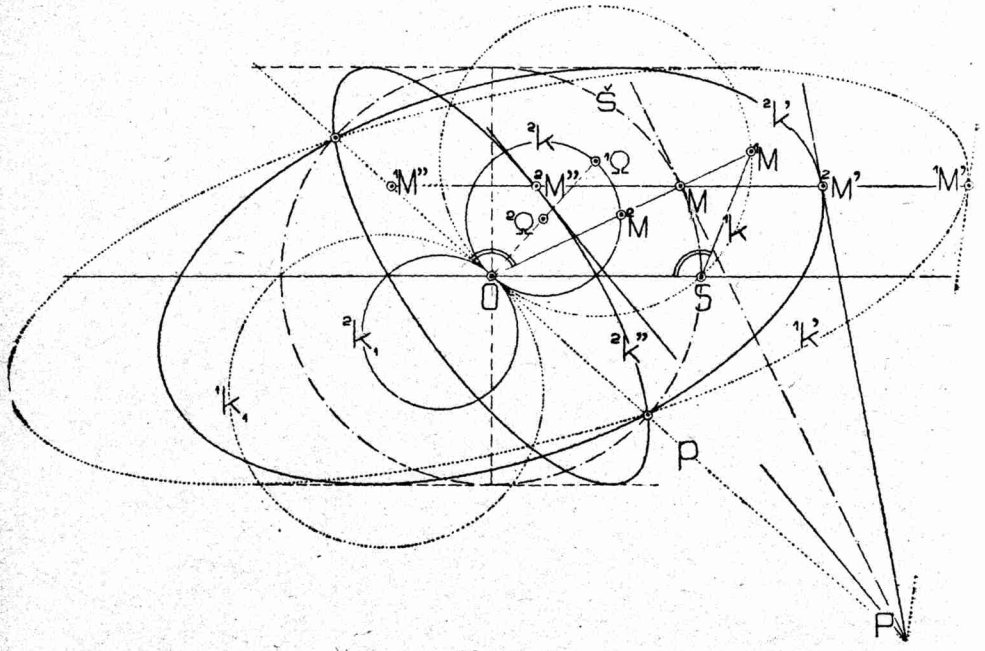

Obr. 3.

a k ní souměrné kružnici podle středu O odpovídal průměr s_1 kružnice $š$ kolmý k $\overline{OS}$ a elipsa, jež je afinní ke kružnici $š$ podle osy s_1, směru $\overline{OS}$ a charakteristiky 2. Též ale libovolné kružnici ${}^1k$ jdoucí body O, S a k ní souměrné ${}^1k_1$ podle středu O odpovídá přímka p, jež je tečnou společnou obou kružnic v dotyč. bodě O a elipsa ${}^1k'$ afinní ke kružnici $š$ podle osy p, směru OS a charakteristiky 2. Označíme-li bodu ${}^1M$ kružnice ${}^1k$ odpovídající body ${}^1M'$ a ${}^1M''$ (${}^1M''\,{}^1M'\parallel\overline{OS}$, $\overline{{}^1M''} = \overline{{}^1M'} = \overline{O\,{}^1M}$) a průsečík $\overline{O\,{}^1M}$ s $š$ bod M, tu je patrně

$$\triangle OS\,{}^1M \cong \triangle O\,{}^1M''$$

a tudíž bod ${}^1M''$ padne vždy na tečnu p.